

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK

KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADÉMIA.

1874.

Szerkesztő :

9. szám.

VIII. kötet.

Dr. Henszlmann Imre,

Julius 25-én.

Segédszerkesztő :

zerge u. 23. sz.

Bizományos :

Geduly Ferencz,

Aigner Lajos könyvkereskedése

zerge u. 23. sz.

Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött egy vagy másfél ívnyi számokban jelenik meg. — Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ívenként 20 kr. — Előfizetni lehet **Aigner Lajos** könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzeti szálloda) és minden más honi könyvárusnál.

Glyptika*)

A kultura vívmányai oly hamar terjednek el a művelt világon s annyira olvadnak össze a nemzetek szokásaival, hogy az emlékezet a régi állapotokról s életmódról egy embernyom alatt tökéletesen elenyészik. A fiatalabbak köztünk alig tudnának már ludtollat pennává vágni vagy aczél s kovával tüzet csaholni, mint mi tettük, nem ismerik többé a koppanót s boszankodnak, ha a vasuti vonat egy két órával elkésik, holott mi vénebbek órákig vártunk sokszor a legnagyobb türelemmel a kisbiróra, ki a lovakat a legelőről leőfogatul a falu házához terelte, s nagyon is megelégedtünk, ha az ugynevezett parasztpostával tizenhét óra alatt nyakszegést koczkáztatva Pestről Bécsbe értünk. A jelenkor alig tudja képzelni, hogy Mátyás király s vele Európa legműveltebb társasága nem ismerte a villát s ebédnél ujjakkal fogták a hust, a kereskedő nem fogja könnyen hinni, hogy a lombardi s florenczi nagy bankárok még a XIV-dik században is római számokkal vitték keres-

*) A m. nemzeti muzeumban az ipar-mű muzeum javára febr. 22-kén tartott felolvasás.

kedelmi számadásaikat s az arab számjegyeket, jelesen a zérust nem ismerték. Ki gondolná, hogy Augustus római császár s utódainak fényes palotái nem voltak kéménynyel ellátva, s hogy a füst néha a konyhából minden terembe behatott, vagy hogy a mindennapi tiszta gyócsing csak az ujkor vívmánya. Még nehezebben tudjuk felfogni, hogy kereskedést üző nagy műveltségű államok nem ismerték a pénz használatát. Pedig a hatalmas független Egyiptom, Salamon és Hezekiás Jerusaleme, Salmanassar és Sardanapál Ninivéje, Nabukodonozor Babylonja mind nem tudták még mi a pénz, ámbar az arany, az ezüst s az ércz már alattok el volt fogadva általános értékmérőül s csereeszközü. Valjon az arany és ezüst nincsenek-e nemtele-nebb keverék által meghamisítva, az az üzletre volt bizva, mely-nél e szerint a próbakőnek és mérlegnek jutott a főszerep. Nagy haladásnak tekintetett már midőn a fémrudak a királyi hatóság által megbélyegeztettek, s a fém nemessége ezen bélyeg által biztosított, végre megtörtént az utolsó lépés is, az arany-, ezüst- és rézrud, szabatosan egyforma súlyú darabokra osztatott s megbélyegeztetett, ez volt a vertpénz eredete.

Nehéz volna biztosan meghatározni az időpontot és helyet, mikor és hol történt ez először, mi csak annyit mondhatunk, hogy a legrégibb pénz a hatodik század első felére mutat Krisztus születése előtt, Croesus lydiai, Pheidon aeginai, Servius Tullius római király korára. Itt igen jellemző s a különböz gazdagság s művelődés mértékéül szolgáló egy körülmény, hogy Asia arany pénzt, vert kezdettől fogva, Görögország ezüstöt, Róma rézpénzt. Ezen különbség természetesen megváltozott a bekövetkezett gazdagodás által. Így Róma ezüstpénzt kezdett verni a mint az olasz félszigetet meghódította a második pun háboru alatt, Julius Caesar óta aranyat.

A legrégibb pénzek mind csak egyik oldalukon voltak bélyegezve, a hátlaon egy durva négyszög nyoma látszik, azon kis üllőé, melyre a lencse alaku izzó fémdarab fogóval tétetett mig a bélyeget az előlapra kalapácsal ütötték reá; ezen négyszög később szabatosná vált, még később bélyeg is vésetett belé, mig végre a négyszög s üllő minden nyoma megszűnt, s mind a két lap egyforma díszszel állíttatott ki. Minthogy azonban a pénznek oldalkarimája nem volt, a fémdarab a kala-

pácsütés alatt sokszor kidomborodott s formátlanná vált. Az oldalkarika a római császárkor találománya, az ugynevezett Contorniát érmeiken, melyek azonban pénzül nem szolgáltak.

A pénz, hogy megóvassék a hamisítás és csonkítás ellen, régi időben az istenek oltalma alá helyeztetett, a fölapra reányomatott a város védistenének vagy hősének képe vagy jelvénye, hogy az, a ki azt csalási szándékkal megcsonkítja, mint istensértő büntetessék. Így Athenepénzein Athena arczát látjuk, s jelvényét a baglyot, még pedig, minthogy a kereskedővilág megszokta a régi veretet, még késő időkben is a régi archaikus modor meg lett tartva, s így midőn a művészet már régóta tökéletes formákat alkotott s használt, e pénzen még mindig divott a régi tökéletlen typus, úgy mint a bécsi pénzverde is mai napig még mindig Mária Terézia tallérokat ver, mert keleten, s különösen a felső Nilus vidékein, a lakosság csak ezekben bizik egészen, de itt is szükséges, hogy a királyné mellén függjön egy hosszukás gyöngyszem, mely nélkül viszszautasítják a tallért. Corinth bélyege szintén Athene feje s a hátla-pon Pegasus, alatta a k betű egy elavult formája az ugynevezett koppa. Aegina pénzein látjuk Apolló tekenősbékáját, Argoséin Hera fejét, Thasos szigetein Dionysos vagy Herakles alakját, Rómának ezüstjein gyakran egy szép nő fejét azon körirattal: Libertas. Így látjuk, hogy a kereskedelem mindig a vallás palástja alá igyekszik menekülni, keleten a kereskedő karavanok a Mekka-i búcsújárattal egyeztetik össze pusztáutaikat, sőt nálunk is a vásárnap volt a vásár napja, az országos vásárok a népszerű szentek napjain tartattak, s a búcsú még most is mindenütt vásárral jár. Az ókor királyságaiban a király személye helyettesítette az istenség ábrázolatját a pénzek fölapjain, a legrégibb persa pénzekben Darius királyt látjuk a mint térdelve nyilat ellövi, tőle nevezték a persa pénzeket Darikoknak. A Macedoni királyok szintén arczképeiket verették pénzeikre, de sokáig egész ideal vonásokkal, még Nagy Sándor arczképe is alig különbözik Heraklesétől, ki egyébiránt családjának törzse volt, atyja Fülöp arczán pedig semmi nyoma nincs az egyéniségnek, vonásai egészen eszményiek, még sokkal inkább, mint akár Viktoria angol királynéé a félkoronán és shillingen. Egyébiránt csak a legitim királyok bélyegezték pénzeiket arczképökkel s

jelezték azokat nevökkel, a tyrannusok (ezen szó eredetileg nem jelent egyebet, mint urat) vagy is azok, kik egy azelőtt szabad város kormányát ragadták magukhoz, nem verették arczképeiket államuk pénzeire. A Syrakusai Dionysius a győzelem istennőjét két vagy négyfogatu kocsin verette érmeire, emlékül az Olympiai versenynél nyert győzelmének, de tisztelve Syracuza államiságát, a körirat nem említi nevét, hanem a városét. Az első individualis arczképeket a Diadochok, vagy is Nagy Sándor utódai tetették pénzeikre, s felségsértökként büntették a hamisítókat. Ezen arczképek minden tekintetben a legszebbek a pénzverés történelmében egész a mai korig, különösen kitűnnek itt a Pergamusi királyok, Phileterus s az Attalusok, aztán Demetrius Poliorcetes, a régi történelem azon királyi kalandora, ki országokat sorban nyert s veszített, az első Seleucidák Syriában és Ptolemaeusok Egyiptomban, Mithridatesnek a pontusi s Perseusnak a Macedoni királynak arczképei valódi remekművek, látszik, hogy nagy művész véste bélyegöket. Ezen időből valók azon igen kevés éremvésők nevei, melyeket némely görög érmeken találunk, különben csak a változó főhivatalnokok neve olvasható a pénzekben. A városok s királyok ez időben még büszkéek voltak arra, hogy pénzeik szépek legyenek s hogy művészek készítsék azokat, ugyanazért régi éremgyűjtemények hiven képviselik s megmagyarázzák a művészet történelmét. Minthogy azonban a pénzbélyegek nem aczélba voltak vésve, hanem bronzba, — néhány ily bélyeg a gyűjteményekben mostanáig fenmaradt, — s minthogy ezen bronz-bélyegek izzó fémdarabokra verettek, csakhamar elkoptak, s megromlottak s azokat sokszor újra kellett verni s kiigazítani, úgy, hogy míg jelenleg a pénz minden évben, sőt évenként keresztyül is ugyanazon egy bélyeggel veretik s azért az egyik példány azonos a másikkal, a régi pénzeknél semmi sem ritkább mint két azonos példány.

A szép művészeti veretű régi pénzek mellett, melyeket a Numismaták „belle fabrique“ czimmel szoktak jellemezni, ott van még mindig a kereskedésre szánt fabrique ordinaire is, melynek typusa ugyanaz, mint a szépveretűé, de valószínűleg a romlásnak indult s közönyösen kijavított bélyegek terméke.

A rómaiaknál, kiknél a szép iránti érzék csekélyebb volt,

s kik a műizlést az irodalomban, mint képzőművészetben a görögöktől kölcsönözték, a pénzveret nem tanusít oly művészeti tökélyt, mint a görögöknél, — valószínűleg azt tartották, hogy a pénz nem szorul külső szépségre, hogy megszerettség. Első császáraik fordítottak ugyan gondot arra, hogy arczképeik legalább Rómában, különösen a nagyobb bronzérmeken művészileg állitassanak ki, de a Coloniákban vert pénzeknél s azoknál, melyek Septimius Severus és Caracalla után verettek, megszűnik minden összefüggés a művészettel, s nemsokára annyira elaljasodtak, hogy barbár népek sem verhettek rosszabbakat. Ilyenek különösen a késő byzantinusok, melyek — az egész akkor ismert világban elterjedtek s elfogadtattak, de a császár arczképe rajtok nem is követel művészeti hatást, sem nem igyekszik hasonlatosságot állítani elő.

Már a régieknél is meg volt a különböztetés a pénz közt, mely eszköze a kereskedelmi forgalomnak, s az emlékérem közt, mely diszül s emlékül szolgál. A Syracusai nagy Decadrachmák jóformán mind ezen utóbbi osztályhoz tartoznak, ugyanugy azon római császári nagy aranyérmek, melyek nagy részt hazánkban találhatók, s most is a bécsi régiségtárban őriztetnek. Használatukról is van tudomásunk, mert léteznek római sirkövek, melyek domborművein látható, hogy az ily emlékérmek, sőt vésett kövek is vitéz katonák által úgy viseltettek, mint jelenleg az érdemkeresztek, vagy érdempénzek. Az ugynevezett contorniátok vagy karimáspénzek a későbbi császári időkből, melyeken híres írók s költők arczképei örökítették meg, a mennyiben arczvonásaik durva vésés által megörökíthetők, szintén az emlékérmek osztályához tartoznak.

A sötét századokban egész a renaissance kezdetéig a pénzverés nyugoti Európában, ugy mint Byzanczban inkább mesterség volt mint művészet, — emlékérmek nem készültek többé, a pénzen pedig az arczok s alakok alig mutatnak többé emberi formákat. Fényes kivételként tündöklök azonban közöttök a Hohenstaufeni II. Fridrik arany Augustalisa, mely a régi jobb római érmek metszetére emlékeztet.

A XV. században ismét divatba jő az emlékérem, az előkelők ezt hol nyaklánczra fűzve mellökön, hol odavarrva kalapjuk felhajtott karimáján viselik s kitűnő művészeket biznak

meg készítésökkel. Minthogy azonban e célra nagyobb érmek kívántattak meg, a művészek pedig nem vésték az anyabélyeget aczélból, hanem bronzból, mely ha nagyobb, a veretésnél nagyobb nyomást is tesz szükségessé s ennek folytán igen könnyen megreped, ugyanazért a bronzdombormű technikáját alkalmazták az emlékérmek készítésére is s ezeket agyag vagy fővényformákba öntötték s vésővel ciselirozták később. Ezen ötvös-technika két századon keresztül tartotta fel magát, s neki köszönhetjük sok középkori magán ember arczképét, mert pénzt, sőt emlékpénzt is csak fejedelmek s hatóságok vertek, magánzónak, ki nem volt oly magas hivatalban, hogy a pénzverde ne tehessen kifogást nevének érem által teendő örökítése ellen, csak öntött s ciselirozott emlékérmeket készíttetett, sőt ha fejedelmek is nagyobb alakban emlékérmeket kívántak, csak ezen technika által érhatték el céljokat. Hirneves művészek adták magokat e pályára, köztök legnevezetesebb Pictor Pisanus a jeles fesztész a XV-ik század kezdete táján, Donatello, Gentil-Bellino, folytatták ezen szép technikát, Paolo di Ragusa, Giovanni Boldu végre Sperandio, a ki 1520. halt meg. Érmeik nagyobb rész a felső s közép olasz fejedelmeket, s néhány jelenleg ismeretlen szép nőt ábrázolnak, melyek azonban művészeti értékek folytán kincsekként őriztetnek a gyűjteményekben. Az öntött érmek készítése azonban a XVII. század vége felé megszűnik, s eddigelé nem hozatott új életre, ámbár az ily emlékérmek szépsége megérdemlené ezen műiparág feléledését, a miről mindenki könnyen meggyőződhetik, ki muzeumunkban Mátyás király két ily érmét, II. Lajosét és Mária királynéit, V. Károly és I-ső Ferdinandét, Basta tábornokét, Bánfi-Hunyadi János orvosét s különösen Mezerode Jánosét és nejéit megvizsgálja, vagy azon augsburgi s nürnbergi polgárokét, melyeket itt kiállítani szerencsém van. Németországban Rysz Henrik, Bink és Jamnitzer mesterségökre ötvösök s rézmetszők készítették a legszebb emlékérmeket.

Tudjuk, hogy Albrecht Dürer atyja is ötvös volt, s azért a nagy fesztésznek is szoktak tulajdonítani emlékérmeket, azok azonban, melyek monogramjával meg vannak jegyezve kivétel nélkül csak rajzai után készültek, s nem erednek tőle.

Ezen öntött s ciselirozott ötvösmunkák az emlékérem

vésés reformját idézték elő. Francesco Francia, Pollajuolo, Alexandro Cesari, Valerio Vicentino, Giovanni delle Carniole, kik mind ilyöntött s ciselirozott ötvösmunkát is készítettek, s később Benvenuto Cellini emlékérem bélyegeket kezdtek verni, még pedig aczélba s a művészetnek újra helyet készítettek a pénzverdében. Az emlékérmek száma a következő században napról napra szaporodott, XIV. Lajoséi s I. Leopoldéi százakra mennek ugyan, de technikájok mindinkább süllyed. Az éremvésők lassan-lassan megfeledkeznek azon törvényekről, melyeket a pénzverés technikája eleikbe szabott.

A régi görög pénzekben s az első husz római császár pénzben, úgy szintén a XVI. század emlékérmében a főlapon egy közép vagy alacsony domborúsággal félprofilba véssett fő tűnik szemünkbe, csak kivételkép látunk Rhodus sziget és Ainos Thraciai város pénzben arcokat elülről vésve, melyeken az orr természetesen rendesen lekopik. A Gorgoneion ugyan szintén előlről ábrázoltatik, de mindig lapos domborúsággal. A hátlapon egy állat, jelvény vagy emberalak ritkábban csoportoztatvan képezve, de mindig csak ugyanazon egy téren, a felosztás előtt, középtérre s háttérre nem fordul elő. Az öntött emlékérmek, melyek a középkori domborművek szabályai szerint készültek, néha eltérnek ugyan ezen plastikai elrendezéstől, a XVII. és XVIII. század éremvésői azonban a mesterkélést nem rendesen úzvén már a művészettel, főczeljek nem többé a szépség, de hol az elmésség, hol a technikai nehézségek legyőzése, bonyolult csoportozatokat szeretnek vésni, melyek az érem egész terét foglalják el s a szemnek semmi nyugvó pontot nem hagynak, háttért alakítanak, mely zavarólag hat a nézőre, sőt távlatokat s tájképeket is vésnek aczélba; a főlapon pedig a plastika szabályaival ellentétben az arczképen minden izmot naturalistikus modorban fejeznek ki s feszítészeti benyomást iparkodnak teremteni. A pénzbélyeg ezen időben még inkább elaljasodott oly annyira, hogy III. György angol, XVI. Lajos francia, I. Ferdinánd nápolyi király s I. Ferencz császár rézpénzeiben a fejedelmek arczképei valóságos torzképekké süllyednek. Napoleon, kinek figyelme mindenhová kiterjedt, reformálta a párisi pénzverdét is. Denon a híres műkedvelő által rajzoltatta emlékérmeket, Andrieu véste azokat s Tiolier a gyönyörűt

frankosokat, melyeken Napoleon arca Ramessere s Augustusra emlékeztet. Angolországban a reform csak később állt be. Pistrucci, a drágakőmetsző, Londonba jött s egy Onyx-bacchante véséssel Payne Knightot a híres gyűjtőt annyiban rászédte, hogy tulajdon remekművét régi cameoként adatta el, ennek bizonyosságul hogy műértő is csalódhatik. A történetecske nagy zajt ütött a fővárosban s alkalmat szolgáltat, hogy Pistrucci a pénzverdében bélyegvésővé neveztetett ki, mint ilyen véste azon kitűnő plastikai szent Györgyöt, mely a huszas években az angol sovereignen az ezüst koronán s félkoronán díszlett. Bécsre még később került a sor, a pénzverdében ugyanis a vésés technikájának fogásai annyira feledésbe mentek, hogy midőn 1830-ban Ferdinánd király rögtönzött koronáztatása lett a felelet a juliusi forradalomra, a bélyegvésők kijelentették, hogy hat hónapnál előbb nem készíthetik a koronázási érmet, különösen a nagyobbakat. Ekkor neveztetett ki hazánkba Böhm Dániel bélyegvésőnek, szerveztetett s alája rendeltetett a bélyegvéső akadémia (Münzgraveur-akademie) Böhm kellő időben készíté el a koronázási érmet, s nevette a jeles bécsi pénzvésőket.

Mind ezen férfiak visszatértek a régi bélyegvésés technikájához, s kortársai követték őket, ámbár Olaszországban egész napjainkig sem küszöböltetett ki egészen a pénzverdéből a mesterségesnek hajhászata. Lajos a műkedvelő bajor király különös figyelemmel kísérte a pénzverés javulását s emlékéremtallérokat is veretett, de ezen kísérlet nem sikerült, az emlékéremtallér soha nem vált pénzzé, a társaság alsóbb rétegei s a külföld nem tudtak hozzája szokni, s ezért a forgalomból hamar eltűntek. Voigt azonban Lajos király bélyegvésője hirre kapott, úgy mint ideiglenesen technikája is, a mennyiben ő domboru bélyeget dolgozott ki előbb (Punzen) s ezt aztán belevéste az aczélananyagba. Ez által dombormű kinézést nyertek pénzei, s ha az anyagbélyeg elrepedt, könnyen készülhetett új bélyeg, de miután a homoru vésés szabatosabb mint a domboru Voigt technikája ismét elhagyatott.

Ha már azokat, miket fennebb elősoroltunk a műipar szempontjából tekintjük, azon következésekre jutunk, hogy a pénz a mennyiben értékmérő és csereeszköz, a közgazdászathoz

tartozik, de hogy mind a tisztelet, melyel a fejedelem iránt tartozunk, mind az aesthetikai érzet méltán követelheti, hogy azon csereeszköz, mely még a szegényebb sorsuak közt is megfordul, műizléssel készüljön a nálánál inkább, minthogy a nagyobb költség az első bélyeg készítésénél tekintetbe sem jöhet azon nagymennyiségű példányoknál, melyek ezen bélyeg által veretnek. Másképp áll a dolog az emlékérmeknél, ezek részint a kormány. részint testületek s egyesületek által valamely nevezetesebb eseményemlékére szoktak veretni, így a városok a természetvizsgálók évi gyűlésük megörökítésére verettek nálunk emlékérmeket, vagy Lisztnek, Rokitanszkyknak tisztelői, midőn ezen férfiak ötven évi pályájuk megnyílását ünneplék; miután azonban magánembernek megörökítése emlékérem által egy neme az Apotheosisnak, mely az ércz vagy márvány mellszobor által történő megtiszteltetéssel egy vonalban áll, senkinek sem jut eszébe, hogy arczképét emlékéremre veresse s barátainak emlékül adja, mert a közvélemény ezt elbizottságnak tekintti. Ez egyébiránt a középkorban is úgy volt, de éppen azért készültek azon öntött ciselirozott bronzemlékérmek, melyek, a mint látszik, egyenesen a családi és baráti körnek voltak szánva s nagy költséget nem vettek igénybe. A XVI. században mind az ötvösök, mind a szobrászok munkaköréhez tartoztak és sokszor a legfinomabb műizlést tanusítják. Kivánatos volna, ha ezen technika ismét divatba jönne, ugyanazért figyelmeztetem mind a művészeket, mind azokat, kiknek anyagi körülményük megengedi, az itt kiállított ilyenemű középkori emlékérmekre; nagy részük egészen magántermészetű.

A pénzbélyegvágással legszorosabb kapcsolatban áll a bélyegkészítés, (Punzen) melyet hol ezüstbe, hol aranyba, hol pedig bőrre veretnek díszítményül. Ezen technika is nagy részben feledésbe ment, csak a díszes könyvkötésnél ébresztetett fel újabb időben Párisban és Londonban, hol különösen Zaehnsdorf háznakfia a híres Grolier-féle kötések a XVI. század végéből mesterileg utánozza, a mint ez a bécsi kiállításnál díjt nyert munkáiból kitűnik, melyek egyike nemsokára az itteni iparmuzeumban is ki fog állíttatni. A préselt bőrmunka ellenben csak Spanyolországban és Dél-Amerikában tartotta fenn magát, pedig ezen iparág is érdemes, hogy új virágzásnak indul-

jon, s ha hazánkban a sport kedvelői birnának önnálló művészeti érzékkel s nem utánoznák mindig a külföldit, nem bizván maguk kezdeményezésébe, ezen iparágnak épen Magyarországbán lehetne jövője.

Átmegegyek most egy más ágára a műiparnak, mely rokon a pénzbélyegveréssel, mely azonban jelenleg kihalófélben van, ez a kőmetszés (Steinschneidekunst). A mint az állam bélyegével az arany, ezüst vagy rézdarabot hitelesíti, s ezáltal megteremti a pénzt, ugy a magánember gyűrűjének lenyomatával hitelesíti aláírását. A gyűrű ilyenformán az ember egyéniségével nőtt össze s régi időkben nem egyszer a küldönczöknek meg adta a hitelt. Polykrates, midőn legnagyobb kincsét föl akarja áldozni az istenek irigységének, gyűrűjét veti a tengerbe; Nagy Sándor, midőn végbetegségében szólni már nem tud, Perdicasnak adja át gyűrűjét, mint az uralkodás jelvényét. Időnkben czimmerrel szokunk pecsételni, az egyéniség nálunk a családban olvad fel, pecsétjeink elvesztették egyéni jellegüket, aranyból, ezüsből, aczélből készülnek, ha gyűrűben hordjuk s drágakőbe vésetjük, az Carniol, Chalcedon vagy Onyx, de sem a kő, sem a vésés szépségére különös súlyt nem szoktunk fektetni, sőt tudok egy vármegyét, mely 1840-ben pecsétjét egy vándor cigány által vésette. Régibb időkben különösen a görögöknél, hol a családnév nem volt használatban, mindenkinek külön pecsétje volt, s azon általános műérzetnél fogva, mely az egész nemzetet áthatalotta ezen pecsétgyűrűk mind anyagukra, mind művészetükre nézve sokszor a legnagyobb beccsel birtak s a fényűzésnek kiváló tárgyai lettek.

Számtalan ily vésett kő származott le reánk, bárhol létezett légyen görög telep, római colonia, mindenütt találkozunk ily gemmákkal, csak hogy legnagyobb része durva, ezeket a közép osztály viselte, sőt a szegények üveg-pasztát használtak pecsétül vésett kő helyett. Ezen üveg-paszták sokszor érdekesekek annyiban, hogy híres szép régi gemmák hí leöntvényei. A gazdagok, különösen a művészek s Rómában a szónokok nagy figyelmet fordítottak gyűrűik szépségeire, már az anyag is kitűnő ezeknél. A gyémántot nem tudták ugyan csiszolni, a későbbi időkből is alig létezik egy-két vésett gyémánt, ez is csak a XVIII. századból, ez anyag nem való vésésre, mely nem kölcsönöz

annak semmi szépséget. A régiek a rubintot, a smaragdot és zaphirt is általában becsesebbnek és szebbnek találták, mint-hogy alakokat véstek volna beléje, azért csak legritkább esetben tették azt, ellenben a topázt többször használták fel, különösen pedig a kétrétegű onyxot, a veres carneolt és barna szardot, a zöld plazmát, a rózsaszínű ametisztet, a violaszínű gránátot, a jáczintot, a calcedont, az aquamarint, az át nem lát-szók közül előszeretettel a veres jaspist. Az átlátszóknál azokat választották leginkább, a melyek lelhelye jelenleg ismeretlen, s melyek oly tüzzel birnak, mely különben csak nemes kövek tulajdona. A szép anyag itt majd mindig a régiség és eredetiség tanúja, azonban modern művészek is felhasználták, ha hozzája fértek, a szép anyagot néha úgy, hogy a régi kevésbbé szép vésés helyett a magukét tették; nemtelen anyag választékos véséssel, kivétel nélkül modern. Ilyen vésett kövek, ha homoruan vannak vésve, Intagliónak neveztettek, s becsük, ha szépek, igen nagy, kitűnő művészek adták magukat a régi időkben e művészetágra, a régi írók kettőt említenek közülök: Pyrgoteles Nagy Sándor, és Dioskoridest Augustus idejében. Az elsőnek semmi műve nem jutott reánk, Dioskoridesnek azonban 7—8 intagliója még most is bámultatik a florenczi, londoni, párisi muzeumokban, s Devonshire és Northumberland hercegeknél. Ezen két művészen kívül ismerünk még körülbelül husz kőmetsző művészt a régi korból, kik neveiket műveikre vésték, ezek közt legkitűnőbb Gnajos, Solon, Aulos, Protarchos. Minthogy azonban könnyebb egy régi felírást utánozni, s hamisítani, mint egy alakot vagy csoportozatot; modern kőmetszők sokszor belevésték ezen neveket a régi szép gemmákba vagy rátették tulajdon műveikre, úgy, hogy felírásos intaglio már első pillanatra gyanus.

A legrégibb vésett kövek az ugynevezett scarabeusok, ezeknek egyik lapja rovar alakban van vésve, az alsó lapon látjuk a pecsétet. Az egyiptomi scarabeok száma végtelen az etru-riaiak is közönségesek, de a szépen vésettek s a görögök a legritkább gemmák közzé tartoznak. A diadochok idejében a gemmák nemcsak pecsétül szolgáltak, hanem általános ékszerül, a nők boglároknak használták, hajukba tűzték, sőt czipőjükön is viselték. Ezen időben jöttek divatba a Cameok is, vagy is a

domboruan vésett drágakövek, s előszeretettel használtattak fel a két, három vagy négyrétegű onyxok és sardonyxok, minőket az ókor nagyobb és szebb példányokban ismert, mint mi. Ezen nagy Cameok közül legszebb a Ptolomaeus arczképe Pétervárott s ismét Ptolomaeus és nejének arczképe Bécsben, egy harmadik Ptolomaeus Berlinben, továbbá Tiber panonniai diadalmenete Augustus és Livia előtt Bécsben. Augustus Apotheosisa Párizsban, nagysága miatt Claudius diadalmenete Hágában és Septimius Severusé Berlinben. Hires továbbá az ugynevezett Ptolomaeusok onyx diszedénye Párisban bacchikus álarczokkal s a braunschweigi vagy mantuai díszedény, mely miután 40 évig eltűntnek tartatott, jelenleg Genfben merült fel, Károly braunschweigi herczeg hagyatékában.

A római birodalom letűntével a kövésés csaknem kihalt. Byzanczban készültek ugyan még folyvást keresztény cameok és intagliók, főleg zöld jaspisban de sokkal kisebb számban, mint a classicus időkben. Nagy Károly és utódai régi intagliókkal pecsételtek, ezek s a cameok gyakran használtattak fel, ereklyetartók és szent könyvek díszítésére. A X. században szép kristályvésetek készültek Francziországbán. A XV. és XVI. században azonban ismét feléledt a drágakő-vésés, különösen Florenczben, hol Lorenzo Medici a régi intagliókat és cameokat gyűjtötte, s a legszebbekbe belevésette tulajdon nevét. A leghiresebb művészek ez időben Giovanni delle Carneole, ki Savanarola arczképét metszette carneolba, Alessandro Cesari, s Valerio Belli Vicentino. A XVII. században Coldore véste ugyan Erzsébet királynét, IV. Henriket s kortársait; ezen művészetág azonban ismét elhanyagoltatott, míg a XVIII. században azt még egyszer Natter elevenítette fel s utána a Pichler-család Tyrolból, mely száz éven keresztül három generatióban valódi mesterműveket teremtett, iskolájából származtak a legközelebbi múlt kornak vésnőkei: Pistrucci, Cerbara, Girometti Santarelli, Morelli, ezek halálával pedig a kövésés, mely nagyon fáradságos a nélkül, hogy nagyszerű eredményt mutathatna, ismét hanyatlott. Igaz, hogy Nápolyban folyvást felhasználták a kagylókat, hogy különböző rétegeiből Cameokat faragjanak, mert míg az Onyxet és Carneolt nem fogja az acél s csakis gyémántporral s kerékkel támadtathatnak meg, addig a kagyló a toll-

késnek és vésőnek is enged. Ezen kagylóboglárok s fülbevalók keresett kereskedelmi czikkek voltak, csak hogy készítőik nem lévén gondolkodó művészek, nem figyeltek az anyag követelményeire s előszeretettel — festői compositiókat faragtak a kagylólémezekbe, Raphael Madonnáit, Guidó Auroráját, stb. A legújabb időkben azonban Castellani, ki az etrusiai, görög s római aranyműves mesterséget sok szerencsével felelevenítette, ezen műiparra is fordította figyelmét s adott a kagylómetszőknek szép régi mintákat s aljasadásából felemelte műveiket. Iparmúzeumunk ezekből is bír egy kitűnő példányt, mely bizonyára minden nőnek tetszését fogja aratni.

Általában feltűnő, hogy a jelenben a művészet minden ágában szakítunk a legközelebbi mult izléstelen traditióival, s hogy a mesterséget, a finomat, a fáradságost, azt ami csak technikai nehézségek legyőzésével kivihető, nem bámuljuk többé, hanem a szépet, az izletest, hogy mi nem a türelmet becsüljük többé, hanem a talentumot. Igaz, hogy az olasz milanói szobroknak sok volt még a bámulója, pedig az olaszok maguk kimondták felőlök az ítéletet, midőn azokat nem a művészi osztályba, hanem az iparosba helyezték, de azért mégis láttuk, hogy az angoloknál, olaszoknál, francziáknál, osztrákoknál, ez a mi igazán művészi csakugyan megbecsültetett. S ez a világkiállításoknak nagy haszna, ezek mívelik egyaránt a közönség és a műipar ízlését, s hogy ez hazánkban is megtörténhessék, hogy mi a műipar mezején ne maradjunk el a nyugati nemzetektől, hogy az ízlés tisztuljon s nemesedjék a társadalom minden rétegeiben, ez feladata a most alakuló iparmúzeumnak, mely reményem, néhány év alatt hasonló jótékony hatással lesz az ízlés nemesítésére, mint Bécsben az Oestreichisches Museum für Industrie und Kunst az osztrák műipar kifejtésére volt.

Pulszky Ferencz.

V. A szepesváraljai középkori műemlékek rövid ismertetése.

Szepesvár (Zipserhaus) és vidéke már a régi időkben nagy szerepet játszott honunk politikai és egyházi történetében is.